

ДОДАТКОВА ОСВІТА ЯК СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ І ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Статтю присвячено вивченню проблеми особливостей функціонування системи додаткової освіти як соціально-культурного і педагогічного феномену. Визначено сутність поняття „додаткова освіта”. Розкрито історичні передумови зародження і розвитку сфери додаткової освіти. Схарактеризовано основні принципи організації додаткової освіти дітей.

Ключові слова: додаткова освіта, система додаткової освіти, заклад додаткової освіти, позашкільна освіта, Декларація прав дитини.

Статья посвящается изучению проблемы особенностей функционирования системы дополнительного образования как социально-культурного и педагогического феномена. Определена сущность понятия „дополнительное образование”. Раскрыты исторические предпосылки зарождения и развития сферы дополнительного образования. Охарактеризованы основные принципы организации дополнительного образования детей.

Ключевые слова: дополнительное образование, система дополнительного образования, учреждение дополнительного образования, внешкольное образование, Декларация прав ребенка.

The article is devoted to the problems of functioning of the system of additional education. The definition of additional education has been given. The historical prerequisites of appearing and development of additional education have been revealed. The main principles of organization of additional education have been characterised.

Key words: additional education, the system of additional education, the establishment of additional education, out-of-school education, Declaration of the Rights of the Child.

Постановка проблеми. Вимоги сучасного суспільства зумовили необхідність докорінного реформування системи освіти України: відбувається переосмислення цілей, цінностей і пріоритетів, поступово усвідомлюється важливість отримання освіти впродовж усього життя людини. У межах нової гуманістичної особистісно орієнтованої парадигми особливого значення набуває вирішення таких завдань, як розвиток позитивної мотивації до пізнання, творчості, досягнення успіху, формування здатності самостійно приймати рішення, прискорення адаптації до соціально-економічних змін, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного випускника в умовах сучасного ринку праці. Особлива роль у реалізації цих завдань належить системі додаткової освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну увагу з боку науковців до теоретичних і практичних проблем додаткової освіти. Дослідниками вивчаються історичні аспекти становлення додаткової освіти (В. Горський, Б. Купріянов), творчий розвиток дітей в умовах її організації (В. Березіна, В. Лешер), особливості взаємодії систем основної та додаткової освіти (В. Горський, Л. Логінова, В. Слободчиков) тощо. Психологічні аспекти особливостей функціонування додаткової освіти висвітлено у працях психологів (В. Слободчиков, В. Панов, О. Асмолов). Однак ряд актуальних проблем, пов'язаних з дослідженням різних аспектів додаткової освіти, потребує подальшого вивчення. До них учені відносять: розробку ефективної моделі закладу додаткової освіти, впровадження особистісно орієнтованих, розвивальних технологій у діяльність закладів додаткової освіти тощо.

Мета статті – визначити сутність поняття „додаткова освіта”, розкрити передумови розвитку і становлення системи додаткової освіти, схарактеризувати її основні принципи.

Виклад основного матеріалу. Як з'ясовано, сьогодні не існує усталеного визначення поняття „додаткова освіта”. З огляду на результати досліджень російського науковця Б. Купріянова [6], який виявив понад двадцять відтінків значень слів „додатковий”, „доповнювати”, „доповнити” в різних мовах, дослідники Г. Буданова і Л. Буйлова дійшли висновку, що додатковою освітою дітей можна вважати освіту, яка забезпечує:

- задоволення освітніх запитів дітей, зумовлених певною ситуацією, значущих для них потреб в оцінці досягнутих ними успіхів;
- створення умов для насичення дітей необхідною інформацією, використання вільного часу з метою розвитку особистості, додавання нових досягнень до вже існуючих;
- заповнення існуючих у дітей дефіцитів (інформації, знань, способів діяльності, умов, ресурсів, уваги дорослих, дружнього середовища), надання допомоги у вирішенні труднощів через наповнення їхнього життя новими можливостями;
- вирішення суперечностей;
- збільшення, розширення уявлень дітей про себе й оточуючий світ;
- оптимізацію процесу отримання і продуктивного використання нової (додаткової) інформації;
- паралельне освоєння різних навчальних матеріалів, навчальних курсів, освітніх програм [2].

О. Євладова вважає, що додаткова освіта дитини є невід'ємною частиною загальної системи освіти. Дослідниця підкреслює, що додаткова освіта виходить за межі державних освітніх стандартів і передбачає вільний вибір дитиною сфер і видів діяльності, які орієнтуються на розвиток у процесі практико-орієнтованих занять її особистісних якостей, здібностей, інтересів, і, як наслідок, ведуть до соціальної й культурної самореалізації, саморозвитку і самовиховання [5, с. 47].

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури свідчать, що виникнення перших організованих форм позаурочної роботи з дітьми дослідники відносять до 30-х рр. XVIII ст., коли вихованці Шляхетського кадетського корпусу в Петербурзі заснували літературний гурток. Особливе значення для розвитку позашкільної освіти також мала добровільна просвітницька діяльність суспільних організацій і приватних осіб, яка розгорнулася у другій половині XIX – на початку XX ст. Цей період характеризується різноманіттям напрямів наукових досліджень у галузі педагогічного знання і забезпеченням помітного впливу педагогічних теорій на характер діяльності дитячих закладів освіти. У цей час було визначено основні принципи позашкільної освіти дітей:

- визнання дитини найвищою цінністю педагогічної діяльності;
- спрямованість навчання і виховання на самоактуалізацію, саморозвиток і самоорганізацію учнів у різних видах діяльності (пізнавальній, трудовій, естетичній);
- трактування інтересів особистості як пріоритетних освітніх цілей, що мають характер „самодостатньої самотності”;
- орієнтація на суб'єкт-суб'єктні відносини між педагогом і учнями;
- акцентування важливості розширення меж свободи суб'єкта, що розвивається, з урахуванням його прав і життєвих перспектив;
- підкреслення активно-діяльнісної ролі учня в багатоманітному процесі навчання, включення до пізнавальної діяльності цілісної дитячої особистості в її духовних, інтелектуальних, вольових і емоційних виявленнях [1, с. 65].

На думку ініціаторів організації позашкільної освіти (Л. Толстой, К. Ушинський, К. Вентцель, П. Каптерев, Є. Мединський та ін.), реалізація цих принципів можлива лише в такому педагогічному середовищі, де домінує право дитини на вільний вибір і самовизначення. Як справедливо зазначив Л. Толстой, „лише за умови сво-

боди можливо дізнатися, до якої спеціальності учень має здібності, лише свобода не порушує виховного впливу” [7, с. 365–366].

Значний внесок у розвиток і становлення системи додаткової освіти зробив видатний російський педагог, психолог, філософ К. Вентцель (1857–1947). Він вірив у внутрішнє прагнення дитини розкрити свої сили та був упевнений, що в цьому розкритті творчих сил будь-який інший вплив матиме гальмівну дію. К. Вентцель виступав проти інтелектуалізму традиційної педагогіки, одноманітності та формалізму шкільного режиму навчання, дисциплінарної жорсткості, критикував вербалізм існуючої навчально-виховної практики. Він уважав, що дитина має отримувати стільки знань, скільки вона бажає, й набувати їх тоді, коли відчує в цьому необхідність [4, с. 443].

У 1906 р. у Москві за ініціативою К. Вентцеля було відкрито Дім вільної дитини – своєрідну модель закладу додаткової освіти дітей. Це була громада, яка об’єднувала дітей, їхніх батьків і педагогів. Основними її завданнями, на думку дослідника, були:

1) формування у дітей активного ставлення до життя, оточуючої природи, отримання знань;

2) перетворення процесу освіти на самоосвіту;

3) перетворення процесу виховання на самовиховання;

4) надання педагогічної допомоги лише на основі „власної роботи і на основі власного особистого досвіду” у формуванні морального ідеалу дитини;

5) створення вільного співтовариства людей на основі самоуправління [4, с. 435].

К. Вентцелю належить „Декларація прав дитини”, яку було опубліковано у вересні 1917 р. Розглянемо її основні положення:

– кожна дитина, незалежно від її соціального статусу, має право на існування, на гарантовану сукупність життєвих умов;

– турботу про дитину мають поділяти батьки і держава;

– кожна дитина має право на безкоштовне виховання й освіту відповідно до її індивідуальності;

– кожна дитина є самостійною особистістю;

– дитина у своїй свободі й правах прирівнюється до дорослої повнолітньої людини;

– свобода дитини полягає в можливості робити усе, що не завдає шкоди іншим людям. Жодна дитина не може бути насильно змушеною відвідувати той чи інший виховний або освітній заклад;

– релігійне виховання дітей має бути вільним;

- кожна дитина має право створювати разом з іншими дітьми або дорослими ті чи інші спілки, гуртки та інші громадські об'єднання;
- жодна дитина не повинна піддаватися позбавленню свободи, окрім тих випадків, які сформульовані законом [3, с. 118–119].

Висновки і перспективи подальших досліджень. На сьогоднішній день розвиток сфери додаткової освіти є одним із пріоритетних і перспективних напрямів удосконалення освітньої системи України. Додаткова освіта не лише створює необхідні умови для задоволення освітніх запитів людини, але й суттєво підвищує культурний та інтелектуальний рівень особистості, сприяє розвитку пізнавальної мотивації і здібностей людини. Тому перспективи подальшого наукового пошуку ми пов'язуємо з поглибленим вивченням теоретичних і практичних аспектів функціонування вітчизняної системи додаткової освіти.

Література

1. *Богуславский М.В.* Генезис гуманистической парадигмы образования в педагогике начала XX в. / М.В. Богуславский // Педагогика. — 2000. — № 4. — С. 63–70.
2. *Буданова Г.П.* Дополнительное образование детей : нормативно-правовая база [Электронный ресурс] / Г.П. Буданова, Л.Н. Буйлова // Вестник образования. — 2008. — Режим доступа : http://www.edu.murmansk.ru/www/Links/dop_obr.htm.
3. *Вентцель К.Н.* Теория свободного воспитания и идеальный детский сад / К.Н. Вентцель. — М. : Практические знания, 1919. — С. 116–122.
4. *Вентцель К.Н.* Новые пути воспитания и образования детей / К.Н. Вентцель // Хрестоматия по истории педагогики. — Т. 4. — М., 1936. — 526 с.
5. *Евладова Е.Б.* Дополнительное образование детей / Е.Б. Евладова, Л.Г. Логинова, Н.Н. Михайлова. — М. : ВЛАДОС, 2004. — 348 с.
6. *Куприянов Б.В.* Функции учреждений дополнительного образования детей [Электронный ресурс] / Б.В. Куприянов. — Режим доступа: http://www.ucheба.com/met_rus/k_dopobraz/title_main.htm.
7. *Толстой Л.Н.* Педагогические сочинения / Л.Н. Толстой. — М. : Издательство АН СССР, 1948. — 400 с.